

ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΣΟΛΩΝΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΤΗ

Κύριε Πρόεδρε,

Ἀνεβαίνοντας στο βήμα αὐτὸ πὸ εἶναι τὸ ἕψιστο σκαλοπάτι μιᾶς ἀκαδημαϊκῆς σταδιοδρομίας, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ εὐχαριστήσω τοὺς σοφοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς πὸ μού ἔδωσαν τὴν τιμὴ νὰ τοὺς ἀποκαλῶ Συναδέλφους, ἐνῶ ἐπίσης ὀφείλω χάριτας στὴν Πολιτεία, ἣ ὁποία εὐδόκησε νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογή μου αὐτή.

Ἄλλὰ τὴν στιγμὴ αὐτὴν ὁ νοῦς μου ἀκάθεκτα τρέχει ἄλλοῦ, πρῶτα στοὺς γεννήτοράς μου, σ' αὐτοὺς πὸ μού ἔδωκαν τὴν ζωὴ καὶ τὴν πρώτη οἰκογενειακὴ ἀγωγή.

Καὶ ἀμέσως κατόπιν στοὺς δασκάλους μου. Στοὺς πάσης φύσεως δασκάλους μου, ἀπὸ αὐτοὺς τῆς Στοιχειώδους, τῆς Μέσης, μέχρι τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας, δικούς μας καὶ ξένους.

Κύρια ὅμως περιστρέφεται σὲ δύο ὀνόματα. Σὲ δύο πολυτεχνειακοὺς Καθηγητάς, τῶν ὁποίων ἡ διδασκαλία καὶ τὸ παράδειγμα ἐπέδρασαν ἀποφασιστικὰ ἀπάνω μου καὶ ἐπηρέασαν ὅλη τὴ μετέπειτα ἐπιστημονικὴ σταδιοδρομία μου.

Ἐνας ἐξ αὐτῶν συμπαρακάθεται μεταξύ μας. Ὁ δεύτερος εἶναι αὐτὸς τοῦ ὁποίου τὴ διαδοχὴ καὶ τὴν Ἔδρα στὸ Τέμενος αὐτὸ τῶν Μουσῶν, ἔχω τὴν τιμὴ νὰ καταλάβω. Εἶναι ὁ Δημήτριος Πικιώνης. Πικιώνης καὶ Ὁρλάνδος, διότι περὶ αὐτοῦ ἐπρόκειτο, ἐσφράγισαν τὴ σκέψη μιᾶς ὀλόκληρης γενιᾶς Ἀρχιτεκτόνων γιὰ γνωριμία καὶ γιὰ ἀγάπη στὶς περασμένες ἀρχιτεκτονικὲς μορφές τοῦ τόπου μας, γι' αὐτὲς πὸ ἔχω σήμερα τὴν τιμὴ νὰ σᾶς ὁμιλῶ.

* * *

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ γενικότερα ἡ Τέχνη, ὄχι σπάνια ἀνεξήτησαν τὶς ἐμπνεύσεις τους στο παρελθόν. Σὲ μορφές πὸ παλαιότεροι παρῆσαν, δηλαδὴ στὴν «Παράδοση». Παράδοση καὶ Ἀρχιτεκτονικὴ εἶχαν πάντα στενοὺς δεσμούς.

Τὴν παράδοση ξαναθυμᾶται ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ γενικότερα ἡ Ἀνθρωπότητα στὶς ἀμήχανες στιγμὲς της. Γιατὶ ὅταν κάποτε αὐτὲς τυχὸν παραστρατήσουν, μόνον ἡ Παράδοση μπορεῖ νὰ τὶς ὀδηγήσει σὲ κάποια ἀναγέννηση.

Ὁ μεγάλος Ἀρχιτέκτων τοῦ Louis XIV Gabriel ἔλεγε: «La tradition est la mémoire de l'Humanité».

Ὅταν μαζί με τὴ χρεωκοπία τοῦ Μεσαιωνικοῦ Θρησκευτικοῦ δογματισμοῦ ξέφτισαν καὶ οἱ γοιθικὲς μορφές, τί ἄλλο ἔκαμε τὸ κίνημα τῆς Ἀναγεννήσεως, πὸν ἐδῶ καὶ 500 χρόνια ἀνανέωσε πνευματικὰ τὸν Κόσμο ; Τί ἄλλο καὶ ἡ κίνησις τοῦ Νεοκλασικισμοῦ στὶς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ τὸ *Style Empire* στὴν Γαλλία ;

Ἄλλ' ἂν γιὰ τὰ Κράτη τῆς Δύσεως αὐτὴ ἢ ἐπιστροφή στὸ παρελθὸν ἐνέχει διάθεσις ρομαντισμοῦ, γιὰ τὸν Ἕλληνα εἶναι ὀργανικὴ ἀνάγκη.

Ἀνήκουμε σὲ Ἕθνος πὸν εἶναι ποτισμένο ἀπὸ Ἱστορία καὶ πλημμυρισμένο ἀπὸ πνεῦμα.

Μιὰ κληρονομιά αἰῶνων βαραίνει τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ. Γιατὶ κανένα Ἕθνος δὲν ἔχει κληρονομήσει τόσα ἀμύθητα πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ πλούτη ὅσα τὸ Ἑλληνικόν.

Εἴμεθα Χώρα μικρὴ, ἀλλὰ Χώρα πὸν γέννησε τοὺς τρεῖς μεγάλους πολιτισμούς : Κατὰ τοὺς Προϊστορικοὺς χρόνους, τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ τὸ Μεσαίωνα, ἀπὸ τὰ ῥάκη τῶν ὁποίων τρέφονται μέχρι σήμερα ὅλες οἱ κατὰ καιροὺς ἀναφανεῖσες Τεχνοτροπίες.

Ἀλλὰ πέραν ἀπὸ αὐτὲς ὁ Ἑλληνισμὸς δημιούργησε ἕνα νεώτερο λαϊκὸ ἀπρόσωπο πολιτισμό, αὐτὸν πὸν ἐκδηλώθηκε στὴ δημοτικὴ ποίηση, στὶς εἰκαστικὲς τέχνες καὶ βασικὰ στὶς ἀρχιτεκτονικὲς μορφές.

Καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς παρὰ τὴν παραμόρφωσις πὸν ὁ σημερινὸς «σνομπισμὸς» καὶ «μερκαντιλισμὸς» τοῦ προσέδωσαν, ἔλκει πάντοτε τὸν θεώμενο, γιὰτὶ ἔχει μιὰ ἀκατάλυτη μυστικὴ γοητεία καὶ μιὰ στενὴ ἐπικοινωνία μετὰ τὴ ψυχὴ τοῦ κατοίκου τῆς Χώρας αὐτῆς.

Μάταια τὰ τεχνικὰ ἐπιτεύγματα καὶ ὁ μοντερνισμὸς, ἢ λεγομένη «πρόοδος» μάχεται τὸν ἱστορισμὸν, τὴν ἱστορικὴ μνήμη τοῦ ἀνθρώπου, τὴν παράδοσις. Ἰσχυρίζεται ὅτι ἀντιτίθεται στὴ στασιμότητα πὸν δῆθεν χαρακτηρίζει τὴν παραδοσιακὴν, τὴ λαϊκὴν Τέχνην.

Πράγματι σήμερα τὸ πᾶν κινεῖται. Ἀλλὰ ἐρωτᾶται τί ἀπ' αὐτὰ προοδεύει, καὶ τί ἐπὶ τέλους εἶναι («Πρόοδος») ;

Μήπως ἡ Τεχνολογικὴ ἐκρηξίς τῆς ἐποχῆς μας ; Αὐτὴ πὸν μετὰ τὴ σύγχρονη ὑποβάθμισις τῶν πνευματικῶν ἀξιών γέμισε τὴν ἀνθρωπότητα ἀβεβαιότητα καὶ ἀγωνία ; Ἡ ὑπερπαραγωγὴ ἀπὸ γνώσεις καὶ ιδέες οἱ ὁποῖες ὅσο γρήγορα γεννοῦνται τόσο καὶ ἀπαρχαίωνονται καὶ ἐγκαταλείπονται ;

Τοῦναντίον ἡ παραδοσιακὴ λαϊκὴ Τέχνη ἐμμένει σὲ βασικὰ ἀμετάβλητες μορφές πὸν τίς ἐπαναλαμβάνει, ὅταν ἐκφράζουν τίς ἴδιες βασικὰς ἀνάγκες. Γι' αὐτὸ παρεξηγεῖται ὅτι μένει στάσιμη.

Στάσιμη ἔμεινε ἡ Αἰγυπτιακὴ τέχνη, πὸν ἓνα ἀδστηρὸ Ἱερατεῖο ὑπαγόρευε ἐπὶ αἰῶνες ἀμετακίνητες αἰσθητικὲς ἀρχές, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει καὶ στασιμότητα πνεύματος, αὐτὸ πὸν συνέβη μὲ τοὺς Μεσοποταμίους λαοὺς καὶ πὸν ἐπέφερε τὴν παρακμὴ τους.

Μιὰ παρόμοια στασιμότητα δὲν συνέβη ποτὲ στὴν Ἑλλάδα. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ παράδοση ἐπέζησαν ἀκόμη καὶ χωρὶς ἐλεύθερο πολιτικὸ βίον.

Ὁ Φίλιππος, μετὰ τὴ μάχη τῆς Χαιρωνείας, κατέλυσε τὸν πολιτικὸ βίον τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Ὅχι ὅμως καὶ τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα. Τοῦτο μάλιστα ιδιαίτερα διέλαμψε καὶ διεδόθη μὲ τὴν ἀφύπνιση τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου μέχρι τὰ πέρατα αὐτοῦ, χάρις στὴν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Εἶναι περιεργὸ ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀνεξήγητο ὅτι μετὰ ἀπὸ κάθε ὑποδούλωση τῆς Ἑλλάδος, φούντωνε τὸ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων. Αὐτὸ συνέβη καὶ μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, τὸ 146 π. Χ., ὅποτε τὴν παλιὰ διάσταση καὶ διαμάχη τῶν ἐλληνικῶν ἄστων διαδέχθηκε μιὰ ἐνότητα τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, διάχυτη στοὺς ὑπόδουλους μεταλεξανδρινούς χρόνους.

Τὸ ἴδιο παρατηρεῖται καὶ μετὰ τὴ δεύτερη ὑποδούλωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στοὺς Τούρκους.

Μὲ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καταλύθηκε ὁ πολιτικὸς βίος τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα. Περίσσευμα μάλιστα αὐτοῦ διοχετεύθηκε στὴ Δύση, ὅπου εὐόδωσε τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἀναγεννήσεως πὸν μόλις ἄνθιζε.

Ἔτσι στὴν ἀρχὴ τῆς δανείσαμε, μαζί μὲ ἄλλους, ἓναν Βησσαρίωνα καὶ ἀργότερα ἓναν Ἑλ Γκρέκο.

Ἀκριβῶς τότε στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, στὸ πρῶν ἀσύνδετο Βυζαντινὸ μωσαϊκὸ, ἀποκτήθηκε συνείδησις ἐθνικὴ: Τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων κλείστηκε στὶς προαιώνιες παραδόσεις του γιὰ νὰ δημιουργήσῃ Τέχνη αὐτόχθονη. Δὲν ἄκουσε κἄν τὶς σειρήνες τῆς Ἀναγεννήσεως, οὔτε τοῦ Μπαρόκ τὴ δυναμικὴ γοητεία.

Καὶ τότε ἐπετελέσθηκε τὸ μεγάλο θαῦμα: Ἐπαληθεύεται ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ Τέχνη μποροῦν νὰ ἐπιζήσουν καὶ χωρὶς ἐλεύθερο πολιτικὸ βίον. Τότε ὁ Ἕλληνας πλημμυρισμένος ἀπὸ τὴ γύρω του φύση καὶ μόνον, μὲ τὸ ὑποσυνείδητο ὅμως γεμάτο ἀπὸ βιώματα τῆς πανάρχαιας καταγωγῆς του, βρῖσκει τὴν πεμπτοσύνη τῆς προσωπικότητάς του καὶ δημιουργεῖ ἀνεπανάληπτα ἀριστουργήματα μὲ χέρι ἀνώνυμου καλλιτέχνη. Καταβολὲς ἀρχαιοελληνικὲς μὰ περισσότερο βυζαντινὲς ἀφομοιώνονται μυστικὰ στὴν ψυχὴ του καὶ μὲ ἀβίαστη φυσικότητα ἀποδίδονται στὰ ἔργα του.

Εἶναι αὐτὰ πὸν ὄψιμα θαυμάζουμε σήμερον στὰ γυναικεῖα χειροτεχνήματα, στὰ ξυλόγλυπτα καὶ λιθόγλυπτα διακοσμητικὰ, στὴν Τέχνη τοῦ μετάλλου, στὶς

εἰκονογραφίες, στὶς τοπικὲς φορεσιές, στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στοὺς λαϊκοὺς χοροὺς καὶ τέλος στὶς ἀρχιτεκτονικὲς μορφὲς πὸν γεμάτες πλαστικότητα καὶ ἑναρμονισμένες μὲ τὴ γύρω φύση εἶναι πλημμυρισμένες ἀπὸ τὸ μυστήριο ἑνὸς αἰσθήματος πὸν πηγάζει ἀυθόρητα ἀπὸ τοὺς μαύρους χρόνους τῆς σκλαβιάς.

* * *

Ξαφνικὰ αὐτὴ ἡ ἀβίαστη ἐξέλιξη τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, πὸν συνεχίστηκε καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, διεσπάρθη.

Μιὰ ἀνακοπὴ στὸ σεβασμὸ ἡθῶν καὶ ἐθίμων καὶ μιὰ ρωγμὴ κλονίζει στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας ὅλο τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ τῆς πίστεως στὴν Ἑλληνικὴ παράδοση, παρ' ὅλον ὅτι τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ τὸ στήριζαν τότε δύο γίγαντες. Δύο μεγάλοι ἱεροφάντες τῆς Ἑλληνικῆς διανοήσεως: Ὁ Νικόλαος Πολίτης καὶ ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς.

Ἡ Ἐυρώπη, ἡ μέχρι τότε ἀπροσπέλαστη καὶ ἀπρόσιτη Ἐυρώπη, εἰσβάλλει στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο. Διὰ τοῦ κινηματογράφου στὴν ἀρχὴ καὶ μὲ τὰ ταξίδια, τὰ ἔντυπα καὶ τὴν τηλεόραση τελευταία, ὅποτε ἡ ποιότης τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀλλάζει.

Ἡ ἰθύνουσα κοινωνικὴ τάξη στὴν Πρωτεύουσα, ἀντιγράφει δυτικούς νεωτερισμοὺς καὶ ἡ Ἐπαρχία ἀκολουθεῖ.

Ἡ παράδοση ἀρχίζει νὰ ἀτονῇ, ἀρχίζει νὰ τῆς λείπη ἡ «περιορέουσα ἀτμόσφαιρα» ὅπως ἔλεγε ὁ Ροῖδης. Γιατὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ἐπιδρᾷ ἀποφασιστικὰ στὴ διαμόρφωση τῆς Τέχνης καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Ὁ Ἀρχιτέκτων δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἐκφραστής της, ὁ καθρέπτης της, γι' αὐτὸ καὶ παραμένει συχνὰ ἄγνωστος.

Ἡ κοινωνία τοῦ Περικλέους δημιούργησε τὸν Παρθενῶνα καὶ ὁ Louis XIV ἔκτισε τὰς Βερσαλλίας. Οἱ εἰδικοί μόνον γνωρίζουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰκτίνου ἢ τοῦ Le Brun καὶ τοῦ Philibert le Roy.

* * *

Ἔτσι καὶ ἡ σύγχρονη ἑλληνικὴ κοινωνία ἀρχίζει νὰ ρυμουλκῆται ἀπὸ τὸ διεθνιστικὸ πνεῦμα στὴν Τέχνη. Αὐτὸ πὸν ἀποζητᾷ τὸ νέο, τὸ ἐντυπωσιακὸ, τὴν πρωτοτυπία μὲ κάθε θυσία, τὸ καινοφανὲς μὲ κάθε τρόπο. Εἶναι αὐτὸ πὸν ὀδηγεῖ τὴν Τέχνην σὲ παραμόρφωση, σὲ ἀποσύνθεση, σὲ ἀπανθρωπισμὸ.

Δὲν ἀντελήφθη ἡ νέα αὐτὴ κοινωνία τὴ σημασία αὐτῆς τῆς εἰσβολῆς. Αὐτὸ τὸ Δούρειο ἵππο, ποὺ ἤρθε καλπάζοντας ἀπὸ τὴ Δύση νὰ καταλύσῃ τὴ μακαρία εὐδαιμονία τῶν ἐστίων μας.

Δὲν ἀντελήφθη ὅτι στὴ Δύση, αὐτὴ ποὺ τόσες φορὲς ἐπληξε τὸν Ἑλληνισμό, οἱ Σταυροφόροι δὲν ἐξέλιπαν ἀκόμη. Μόνο ποὺ ἀντὶ γιὰ ἀτσάλινες πανοπλίες φέρουν αὐτὴ τὴ φορὰ ἓνα κέρασ ἀφθονίας, γεμάτο ὕλικά ἀγαθὰ καὶ σαπερὲς ιδέες.

Καὶ ἡ κοινωνία μας δυσσεόπληκτη, μιμούμενη τὰ ξένα, πιθηκίζουσα, παρασύρεται στὸν εὐκόλο δρόμο τῆς καλοπεράσεως, τῆς ὑλοφροσύνης καὶ τῆς τεχνολογικῆς ἀναπτύξεως, ποὺ εἰσβάλλουν ἀκάθεκτα.

Ἄλλ' ἡ συνεχῆς αὔξησις εἰσαγωγῆς τῆς τεχνολογίας στὴ Χώρα μας δὲν εἶναι τὸ ἰδεῶδες γιὰ τὴν ἐξέλιξη καὶ διάσωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἴδρωσις ἐνὸς ἀκόμη Ναυπηγείου ἢ ἡ ἀνέγερσις μερικῶν ὑψικαμίνων δὲν θὰ προσθέσουν τίποτε στὸν πολιτισμὸ μας. Ἡ δὲ μίμησις εἶναι σημεῖο παρακμῆς. Ὁ Περικλῆς στὸν Ἐπιτάφιό του λέει γιὰ τὴν ἀκμάζουσα τότε Ἀθήνα ὅτι δὲν μιμεῖται τοὺς γείτονες, ἀλλὰ εἶναι παράδειγμα γι' αὐτούς : «Χρῶμεθα πολιτεία οὐ ζηλούση τοὺς τῶν πέλλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τισὶν ἢ μιμούμενοι ἄλλους».

Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν, ποὺ ποτὲ δὲν θὰ μπορέσῃ ν' ἀντιτάξῃ ὑψηλὸ τεχνολογικὸ πολιτισμὸ, θὰ ὑστερεῖ πάντοτε ἀπὸ τὰ μεγάλα καὶ πλούσια κράτη. Δύναται ὅμως γιὰτὶ κατέχει ὅ,τι γι' αὐτὸ χρειάζεται, νὰ γίνῃ μιὰ Πνευματικὴ Δύναμις.

Ἄλλωστε στὴν ταραγμένη ἐποχὴ ποὺ ζοῦμε, μόνο τὸ πνεῦμα μᾶς μένει σὰν ὄπλο ἐπιβιώσεως, παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Θεοδορακόπουλος.

Καὶ ἡ Ἑλλάδα κατέχει πράγματι τὴ μαγεία ἐνὸς θρόλου, αὐτοῦ ποὺ τὴν ἀνυψώνει σὲ Θρησκεία πανανθρώπινη, τῆς ὁποίας μαθηταὶ καὶ μῦσται ὑπῆρξαν ὅλες οἱ κορυφαὲς τῆς ἀνθρώπινης διανοήσεως.

Ἀρκεῖ οἱ σημερινοὶ κάτοικοί της νὰ λάβουν ἐπίγνωσις τῆς ἱστορικῆς της ἀποστολῆς, αὐτῆς ποὺ ἐδρεῖε στὶς ρίζες τους.

Ἡ ἐπικοινωνία λοιπὸν μὲ τὴν παράδοσις καθίσταται ἐπιτακτικὴ. Σ' αὐτὴν καθρεφτίζεται ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Ἑλλήνος. Αὐτὴ διηγεῖται τὶς ἱστορικὰς περιπέτειες τοῦ Ἑθνους. Ἡ δὲ συναναστροφὴ μὲ τὴ ψυχὴ τοῦ Ἑθνους εἶναι αἰτία προόδου :

«Plus l'homme entre dans le genie de sa patrie, plus il avance», διδάσκει ὁ Jules Michelet.

Πίσω λοιπὸν στὴν Παράδοσις, γιὰ νὰ πᾶμε μπροστά. Ἄλλὰ προσοχή! Ἡ παράδοσις δὲν εἶναι ἀναχρονισμός. Στέκεται μπροστά μας φωτεινὴ καὶ ὁδηγὸς μας. Αὐτὴ θὰ συμπληρώσῃ τὸ χωλαῖνον σκέλος τοῦ πνευματικοῦ ἔναντι τοῦ ὑπερτρο-

φικου σκέλους του τεχνικού πολιτισμού της εποχής μας. Γιατί η παράδοση έχει μια δύναμη αναγεννητική.

Κανείς πολιτισμός δεν στηρίχτηκε στην κατάργηση ήθων και εθίμων. Κινήματα που θέλησαν ν' αποτινάξουν την Παράδοση έσβησαν μόλις ένεφανίστηκαν.

Τούτο συνέβη π.χ. με τον Ιταλικό φουτουρισμό στις αρχές του αιώνα μας. Το ίδιο και με τις ύλιστικές απόψεις του «Bauhaus» της Βαϊμάρης που μόνο στην 'Αμερική, χώρα έστερημένη παραδόσεως, βρήκαν προσωρινή ανταπόκριση και τελευταία στην κομμουνιστική Ρωσία.

Δεν είναι εύκολο ν' απαρηθῆ κανείς τις ρίζες του, οι ψυχικές δυνάμεις του ανθρώπου δεν σβήνουν εύκολα.

'Ακόμη περισσότερο ο Έλληνας δεν έχει το δικαίωμα ν' απεμπολήσει ιδεολογίες που διέκριναν τον Έλληνισμό από της εμφάνισέως του στην 'Ιστορία. Νά ξεφύγει δηλαδή από τον ιστορικό του προσορισμό («ερχοντας μπροστά σε οικονομικά και μόνο συμφέροντα στα όποια νά έμπιστευθῆ το μέλλον της Φυλής»).

Βεβαίως δεν πρέπει νά παραμεληθῆ ἡ ἀναζήτηση μιᾶς λογικῆς εὐημερίας. Τὸ παράδειγμα τῶν 'Ινδιῶν προσκολλημένων τόσο στην παράδοση, ὥστε νά μὴ βλέπουν τὸ παρὸν δὲν εἶναι πρὸς μίμησιν. Ἀλλὰ οὔτε ἡ μόνιμος ἐνατένιση τοῦ μέλλοντος καὶ ἡ περιφρόνηση τοῦ παρελθόντος στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς ὡδηγοῦν σὲ ὀλοκληρωμένο πολιτισμό.

'Η συνόπαρξιν τῶν δύο εἶναι κατορθωτὴ καὶ αὐτὸ θὰ ἐπιδιώξωμεν. Φωτεινὸ παράδειγμα εἶναι ἡ 'Ιαπωνία, ὅπου ὁ ὑμέβαιος παραδόσεως καὶ τεχνολογικῆς ἀναπτύξεως ἔγινε πραγματικότης.

* * *

Ὅσο γιὰ τὴν Τέχνην, αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν, ἡ Παράδοση προσφέρει τὰ στοιχεῖα που συνθέτουν μιὰ τέχνη ὕγιᾶ. Ἡ θεωρία π.χ. ὅτι ἡ Τέχνη ἀρχίζει ἐκεῖ που τελειώνει τὸ χρῆσιμο, ὅτι δηλαδή ἀνάγκη καὶ ὠραῖο ἀντιτίθενται, δὲν βρῖσκει ἀνταπόκριση στην Παράδοση.

Στὴν Παράδοση οἱ δύο ἔννοιες συμπέτουν καὶ συνυπάρχουν. Ἡ ζωὴ ἀναβλύζει μέσα ἀπὸ τὴν Τέχνην καὶ ἀντίθετα. Ὁ σιφινὸς ἀγγειοπλάστης ἐργάζεται ὅπως καὶ ὁ ἀρχαῖος πρόγονός του πὸν ἔπαιρνε ἓνα χρῆσιμο δοχεῖο καὶ τὸ διακοσμοῦσε. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ ὁ καλλιτέχνης τσοπάνος πὸν σκαλίζει τὴ γκλίτσα του ἢ τὸ σονγιά του. Προσθέτει δηλαδή στὸ χρῆσιμο τὸ στοιχεῖο τῆς Τέχνης. Ρεαλισμός καὶ ἰδεαλισμός συνυπάρχουν.

Σήμερα ἡ σνομπίζουσα ἐποχὴ μας φτιάχνει πολύτιμα βάζα καὶ σκεῆ που δὲν τὰ χρησιμοποιοῦν. Ἡ ἀκριβότατες νταντέλλες πὸν δὲν τὶς φορεῖ. Ἀδιαφοροῦν

δηλαδή για τὸ χρήσιμο, γιατί τὸ ἔχει ἀναθέσει στὴ Βιομηχανία, ἢ ὁποία παράγει προϊόντα ἄφθονα ἀλλὰ εὐτελῆ.

Ἡ Παράδοση ἀντίθετα διδάσκει τὴν ἀλήθεια μὲ τὴν προσαρμογὴ στὴν ἀνάγκη πρῶτα.

Ἡ ἄφθαστη Κυκλαδίτικη Ἀρχιτεκτονικὴ σ' αὐτὴν πρῶτα ὑπετάγη. Καὶ ἀφοῦ ὑπερνίκησε τὶς ἀνάγκες τῆς καὶ τὰ προβλήματα τῆς, ὅπως τὸ φῶς τοὺς ἀνέμους, τὴν ἔλλειψη ὕδατος, τὸν περιορισμένο χῶρο, τὴν οἰκονομία στὸ ὕλικό, τότε προσέθεσε στὰ κάτασπρα νησιώτικα σπιτάκια μιὰ λυρική νότα. Μιὰ νότα πὸν τὰ ἔκαμε: «νὰ παίζουν, ὅπως εἶπε ὁ Le Corbusier, τὸ σοφό, σωστό καὶ ὑπέροχο παιχνίδι κάτω ἀπὸ τὸ μεσογειακὸ φῶς».

Ἄλλ' ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σύνδεσμο μὲ τὸ Φυσικὸ χῶρο τὰ παραδοσιακὰ δημιουργήματα ἔχουν: σωστὴ λειτουργικότητα, ἀβίαστη λιτότητα, πηγαία εἰλικρίνεια, ἀθρομητισμὸ καὶ ἀγνότητα. Ἀκόμη παρουσία πανάρχαιων ἐλληνικῶν ἀρετῶν, ὅπως τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ μέτρου. Ἐπὶ πλέον ἔχουν τὸ χάρισμα νὰ κάμουν μὲ φτωχὰ μέσα κάτι, πὸν χωρὶς νὰ πάψη νὰ εἶναι ὠραῖο, εἶναι καὶ ἀπλό: «Φιλοκαλοῦν μετ' εὐτελείας» κατὰ τὸ περιέκλειον.

Τὰ παραπάνω εἶναι τὸ θεμέλιο γιὰ τὸ μεγάλο βῆμα τῆς ὑψηλῆς Τέχνης: «Ἀληθινὴ θὰ βρῆς τὴν Τέχνην τοῦ λαοῦ, λέει ὁ Πικιώνης, ἱκανὴ νὰ γίνῃ θεμέλιο γιὰ τὰ παραπέρα, γιὰ τὸ ἀνώτερο».

Πράγματι ὁ λαὸς μας προσφέρει μὲ τὴν τέχνην του τὸ οὐσιῶδες, τὸ θεμελιακό, τὸ ἀπαραίτητο, βασικὰ τὸ ἀληθινό.

Ἄμποτε νὰ μαθαίναμε τὴ σημασίαν τῆς προσφορᾶς του αὐτῆς: «Μὰ ἀστόχαστα, ξαναλέει ὁ Πικιώνης, ἀκολουθοῦμε τὸ ξένο, γιὰ νὰ μένουμε πάντα ἀπὸ πίσω του».

Καὶ ὁ ἀξέχαστος λαογράφος μας Γεώργιος Μέγας στὸ ἴδιο ἐλπίζει, γράφοντας ὅτι «τὰ στέρεα στὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος θεμελιωμένα ἔργα τῆς λαϊκῆς μας οἰκοδομίας, θ' ἀποτελέσουν ἀργὰ ἢ γρήγορα τὴν βάση γιὰ τὴ δημιουργία γνησίας ἐλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς».

Τὸ ἴδιο ὑποστηρίζει καὶ ὁ διακεκριμένος δάσκαλός μου Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος, πὸν ὀμιλώντας γιὰ τὰ παλιὰ λαϊκὰ σπίτια γράφει «ὅτι πρέπει ν' ἀποτελέσουν τὸν πυρῆνα διὰ τὴν δημιουργίαν ἀγνῆς ἐλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς στηριζομένης εἰς τὴν παράδοσιν, ἀπηλλαγμένης ξένης ἐπιδράσεως».

Βέβαια ὁ ἐπηρεασμὸς ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ Τέχνη δὲν πρέπει νὰ φθάσῃ σὲ δουλικὴ μίμηση καὶ μεταφορὰ λαϊκῶν μοτίβων στὰ σύγχρονα κτήρια. Γιατὶ αὐτό, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀρχιτέκτων Αἰσθητικὸς Καθηγητὴς Τάκης Μιχαηλῆς: «σημαί-

νει ἀποσύνθεση τοῦ ἑλληνικοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθητηρίου καὶ ὄχι σύνθεση νεοελληνική»).

* * *

Ἡ Λαϊκὴ Τέχνη ἔχει ἀκόμη τὴν ἀπλότητα τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως. Θὰ τὴν πλησιάσουμε λοιπὸν καλύτερα, ἂν βυθιστοῦμε στὴν ἀγάπη αὐτῆς πρὸς τὴν ἔμπνευσι, αὐτῆς πρὸς τὴ γέννησιν: δηλαδὴ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως καὶ σὰν ἄλλοι Ἄνταϊοι νὰ παίρνομε διαρκῶς δύναμιν ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν τῆς.

Ἡ ἔρευνα τῆς ἑλληνικῆς φύσεως ὁδηγεῖ στὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου Ἑλληνικῆς Τέχνης.

Ἡ Ἑλληνικὴ φύσις μὲ τὸ θαυμαστὸ κλίμα τῆς «δώραμα θεῶν», ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, χαρίζει μὲ τὴν ξηρότητά της, καθαρότητα καὶ διαύγεια στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Ἑλλάδος, ἔτσι ὥστε καὶ τὰ πρὸ ἀπομακρυσμένα ἀντικείμενα νὰ διακρίνονται μὲ ἀπόλυτη σαφήνεια. Αὐτὸ ἐγέννησε στὸν κάτοικο τὴν αἴσθησιν τῆς ἀ κ ρ ι β ε ί α ς. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἀκρίβεια πρὸς ἡ ἀκριβεία πρὸς ἡ κ λ α σ σ ι κ ῆ τ ἔ χ ν η.

Ἐξ ἄλλου τὴν Ἑλληνικὴν φύσιν χαρακτηρίζει καὶ ποικιλία μὲ τὴν ἐκπληκτικὴν πολυμορφίαν καὶ τὴν ἀπότομην ἐναλλαγῆς τῆς.

Σὰν παράδειγμα φέρω τὸν πεζοπόρον πρὸς λίγες ὥρας ἀπὸ τὴν τροπικὴν βλάστησιν τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα βρῖσκειται στὶς ἀδενδρες ἀλπικῆς ζῶνης τοῦ Ταυγέτου.

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ποικιλία δημιούργησε τὴν γ ρ α φ ι κ ὄ τ η τ α πρὸς εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Β υ ζ α ν τ ι ν ῆ ς Τ ἔ χ ν η ς.

Ἄλλὰ καὶ ἕνα τρίτον χαρακτηριστικὸν πρὸς κυριαρχεῖ στὴν ἑλληνικὴν φύσιν εἶναι τὸ μέτρο. Στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχουν πανήφυλα βουνά, οὔτε ἀπέραντες πεδιάδες. Οἱ Τιτάνες πρὸς ἔβαλαν τὸ Πήλιο πάνω στὴν Ὀσσα δὲν ἔφθασαν κὰν τὸ ὕψος τῶν Ἄλπεων. Οἱ ποταμοὶ μας εἶναι ἐπίσης μικροί: Ὁ Ἀχελῷος, ὁ Ἀλφειός, ὁ Εὐρώτας ἔχουν περισσότερη δόξαν παρὰ νερό.

Σ' αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν μικροκλίμακα ὑπακούουν τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ καὶ τὰ Βυζαντινὰ ἐκκλησίδια.

Ὁ «Μεγάλος Ναός», ὅπως ἀποκαλοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι τὸν Παρθενῶνα, εἰσέρχεται ἄνετα μέσα στὶς γοθικὰς μητροπόλεις τῆς Δύσεως, ὅπως καὶ στὶς βασιλικὰς τῆς Ἀναγεννήσεως.

Τὴν ἴδια μικροκλίμακα ἀκολούθησαν καὶ τὰ παραδοσιακὰ κτίσματα τῆς λαϊκῆς μας Ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀκόμη καὶ τὰ Ἀρχοντικὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος μοιάζουν καλύβια μπροστὰ στὰ «παλάτια» τῆς Ἀναγεννήσεως. Γεγονὸς πρὸς λησμονήθηκε ἀπὸ τὸ σημερινὸν μιμητισμὸν τῆς ἀστικῆς κοινωνίας μας πρὸς γιὰ νὰ φανῆ

εὐρωπαϊκωτέρα τῆς Εὐρώπης ὑφώνει προπετῆ καὶ ἀπρόσωπα οἰκοδομικὰ μεγαθήρια, ἀκόμη καὶ σὲ τόπους στοὺς ὁποίους ὠφείλετο σεβασμός.

Εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ φύση ποὺ στάθηκε πηγὴ ἐμπνεύσεων στὸν Ἑλληνα καλλιτέχνη. Αὐτὴ ποὺ παραμένει πάντα ἴδια, ἀναλλοίωτη καὶ ἀκατάλυτη.

Οἱ Σύλλαι καὶ οἱ Μόμμιοι, οἱ Σταυροφόροι καὶ οἱ Ἑλγῖνοι ἀπεργύμνωσαν κάποτε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ μνημεῖα της. Τὰ φυσικὰ της ὅμως κάλλη, τὸν ἀσύγκριτο οὐρανὸ της, τὰ ἐξαιρετὰ νησιώτικα καὶ ἠπειρωτικὰ της τοπία, κανεὶς δὲν μπόρεσε νὰ τὰ ὑφαρπάσῃ.

Εἶναι αὐτὰ ποὺ συνθέτουν τὴ φυσιογνωμίαν τῆς Χώρας, καὶ θεμελιώνουν τὰ χωρικὰ δεδομένα στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ, δηλαδὴ τὸν παράγοντα τόπον σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν παράγοντα Χρόνον.

Ἄπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἑλληνικὴν φύσιν ἡ ἑλληνικὴ Τέχνη μπορεῖ νὰ ξανανθίσῃ στὶς παλιές της ρίζες.

«Ἡ ὠραιότερη γῆ ἄς ἀποδώσῃ τὸ ὠραιότερον Ἔθνος», ὅπως θὰ ἔλεγε καὶ ὁ Περικλῆς; Γιαννόπουλος. Τὸ θαῦμα μπορεῖ νὰ ἐπαναληφθῇ. Ἄς μὴ κινήσῃ ὁ... «συνετὸς» τὸ κεφάλι του. Θὰ τὸν ρωτήσω ὅπως ὁ Σολωμὸς τὸ Σοφολογιώτατο.

— Γνωρίζεις τοὺς Ἑλληνας Κύριε; τοὺς γνωρίζεις, τοὺς ἐσπούδασες ἀπὸ μικρός;

Μιὰ σωστὴ ἀγωγή μιᾶς γενιᾶς καὶ ὅλα ἀλλάζουν. Γιατί σ' αὐτὰ τὰ ἴδια χόματα γεννιοῦνται οἱ ἴδιοι πάντα ἄνθρωποι. Αὐτοὶ ποὺ μιὰ στενὴ συνάφεια μεταξὺ ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων καὶ ἐσωτερικῶν παραστάσεων τοῦ πνεύματος, ἐπιδρᾷ καὶ κάμει ὥστε τὰ ἔργα τους νὰ ἔχουν γεωγραφικὴ ἐξάρτηση. Νὰ εἶναι δηλαδὴ αὐτοφυῆ γεννήματα τοῦ τόπου, ν' ἀναπνέουσι καὶ νὰ ἀπορρέουσι ἀπὸ τὶς ἐπιχώριες συνθήκες, νὰ προσαρμόζονται στὸν ἑλληνικὸ οὐρανὸ καὶ κλίμα, στὸ ἔδαφος, στὴ θεὰ τοῦ ὀρίζοντος, στὴ θεὰ τῆς θάλασσας, ἀκόμη καὶ στὸ ἀγέρι, αὐτὸ ποὺ τόσο ὕμνησε ὁ Σολωμὸς.

* * *

Ἄλλὰ ἡ πρόσφατη ἀστικοποίηση ἀπεμάκρυνε τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν πνοὴν τῆς Φύσεως. Γιατί ὁ ἀστὸς παύει νὰ ζῆ κοντὰ της.

Τὸ περιβάλλον τῶν πόλεων παντοῦ τὸ ἴδιο, ἐπηρεάζει δυσμενῶς τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν. Εἶναι φυσικὸ λοιπὸν ἡ μοντέρνα Τέχνη ποὺ καθρεφτίζει τὸν ἐκνευρισμὸ καὶ τὸ ἄγχος τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, ν' ἀπευθύνεται σ' αὐτὸν ὄχι πιά σὰν ἄτομο, ἀλλὰ σὰ μᾶζα.

Γι' αὐτὸ στὴν Τέχνη αὐτὴ ἐπικρατεῖ ἕνας Μηδενισμὸς, ποὺ ἐκφράζει τὴν αἴσθησιν τοῦ παραλόγου. Καταντᾷ μιὰ προσφορὰ ἀνίας, ἕνα πνεῦμα ἀρνήσεως, ἕνας

ἕμνος τῆς ψθορᾶς ποὺ προξενεῖ ναυτία. Συνέπεια αὐτοῦ εἶναι ὁ σύγχρονος καλλιτέχνης νὰ προχωρῇ σὲ δρόμο μοναξιάς. Νὰ ὑψῶνῃ γύρω του τείχη καὶ νὰ ἐργάζεται χωρὶς ἐπικοινωνία, χωρὶς διάλογο, χωρὶς διέξοδο.

Ὅποτε ὁ θεατὴς παραιτεῖται ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ καταλάβῃ, παύει νὰ εἶναι (μύστης), πεπεισμένος ὅτι «τίποτα δὲν ἀξίζει νὰ γίνῃ κατανοητό».

Ἀπεναντίας τὸ φυσικὸ περιβάλλον, ὁ «αἰσθητὸς κόσμος» τοῦ Πλάτωνος, εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀφετηρία τῆς καλλιτεχνικῆς συνειδήσεως. Καὶ ἡ ἰδιορρυθμία της χαρακτηρίζει καὶ διαβαθμίζει τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία.

Ἡ δὲ προσπάθεια διεθνοποιήσεως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς, ἐν ὀνόματι δῆθεν τοῦ κοινοῦ ὕλικου καὶ τῆς συμπτώσεως μερικῶν σινηθειῶν, θὰ ὀδηγήσῃ σὲ ἀπώλεια τῆς ποικιλίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος σὲ ἰσοπέδωση τῶν πάντων καὶ τὸν πολιτισμὸ σὲ ἀναπόφευκτο μαρασμό.

«Ἡ ἱστορία δὲν γνωρίζει αὐτὴν τὴν ἰσοπέδωσιν» λέγει ὁ Καθηγητὴς Ἰωάννης Θεοδορακόπουλος. «Ἄλλ' οὔτε ἡ Φύσις τὴν ἐπικυρώνει» συνεχίζει, «διότι καὶ εἰς τὴν μηχανικὴν καὶ εἰς τὴν ἔμβρονον μορφήν της ἡ Φύσις εἶναι αὐστηρῶς ἱεραρχημένη».

Θὰ φέρω ἓνα παράδειγμα.

Στὴν ἀπέραντο ὀριζόντια τῆς αἰγυπτιακῆς ἐρήμου ἡ κρυσταλλικὴ γεωμετρικὴ μορφή τῆς πυραμίδος ἐναρμονίζεται ἀντιθετικά. Ἡ ἀντιγραφὴ της ὁμως μέσα στὸ τοπίο τῆς κλασσικῆς Ρώμης ὑπῆρξε τραγικὴ παρωδία.

Ἄς γίνῃ λοιπὸν ἡ στροφή πρὸς τὴν ἑλληνικὴ Φύση. Μία σταυροφορία νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Ἕλληνα νὰ τὴν πλησιάσῃ.

Οἱ δάσκαλοι νὰ ἐκπαιδεύτουν εἰδικά. Νὰ εἰσαχθῇ μάθημα ΦΥΣΕΩΣ. Ἡ ἀγάπη της νὰ γίνῃ θρησκεία, ὅπως καὶ ἡ προστασία της.

Αἱ ἔξοδοι πρὸς τὴ Φύση νὰ γίνωνται τὸ βασικὸ μάθημα, ἀνώτερο ἀπὸ τὸ σημερινὸ θησαυρισμὸ γνώσεων.

Ἔτσι μόνον στὸν Ἕλληνα διὰ μέσου τῆς Ἑλληνικῆς Φύσεως θὰ ἀναήψη ἡ «ἐθνικὴ συνείδηση» ἄσχετη μὲ τὴν πολιτικὴν τοποθέτηση τοῦ καθενός, ποὺ πρόχειρα νὰ διασταλῇ, γιατί ἡ ἐθνικὴ συνείδησις στηρίζεται ὄχι μόνον στὴν κοινότητα γλώσσας, θρησκείας καὶ αἵματος, ἀλλὰ καὶ στὴν κοινότητα παραδόσεων, ἡθῶν, ἐθίμων, πνευματικῶν ὑποθηκῶν καὶ ἱστορικῶν ἀναμνήσεων.

Καὶ σ' αὐτὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, στὶς τοπικὰς στολές, στὸν ἀργαλειό, στὴν ρόκα, στὸ τζάκι καὶ σ' ὅτι ἀκόμη ἀπόμεινε ἀπὸ τὴ Λαϊκὴ Τέχνη θὰ νοιώθῃ κανεὶς πάντα λίγο Ἑλλάδα.